

УДК 37.091.4:378.011.3-051

Н. В. СулаєваORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5066-8605>

Доктор педагогічних наук, доцент,
декан психолого-педагогічного факультету
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

О. А. ГнізділоваORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7706-2427>

Доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ПОГЛЯДИ А. МАКАРЕНКА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПЕДАГОГІЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ІВАНА АНДРІЙОВИЧА ЗЯЗЮНА

У статті висвітлені погляди українського вченого, педагога-новатора кінця ХХ – початку ХХІ століття Івана Андрійовича Зязюна на гуманістичні й аксіологічні принципи організації освітнього процесу, суголосні з актуалітетами видатних випускників Полтавського педагогічного інституту – В. Сухомлинського та А. Макаренка. Увага акцентована на спорідненості поглядів педагогів щодо формування вчителя-майстра, який вирізняється любов'ю до дітей, вірою в кожного учня та здатністю до проектування в нього найкращих рис. Наголошено на актуальності положень, висунутих І. Зязюном, про необхідність скрупульозного відбору та ґрунтовної підготовки майбутнього вчителя в умовах вищого педагогічного закладу освіти.

Ключові слова: І. Зязюн, А. Макаренко, В. Сухомлинський, педагогічна спадщина, педагогічна майстерність, учитель.

Постановка проблеми. Історія людства налічує імена багатьох унікальних особистостей, однак для всіх, кому пощастило перетнутися у просторі й часі з Іваном Андрійовичем Зязюном, усвідомлюють велич цієї непересічної Людини та унікальність місії, сповна виконаної ним для своїх учнів, соратників і країни в цілому. Іван Андрійович Зязюн (1938 – 2014 рр.) – визнаний в Україні та світі педагог-новатор, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, заслужений працівник вищої школи УРСР, заслужений діяч науки і техніки України, кавалер орденів «За заслуги» 1, 2, 3 ступенів і Золотої медалі Союзу вчителів Польщі, засновник наукової школи педагогічної майстерності.

Дослідженню науково-педагогічної спадщини І. Зязюна присвятили свої наукові розвідки вітчизняні та зарубіжні вчені, які підкреслювали унікальність філософсько-педагогічних мрій та реальних досягнень видатного науковця сучасної доби (В. Кремень, Л. Лук'янова, Н. Ничкало); цінність поглядів на вчителя (В. Андрущенко, О. Лавріненко, М. Носко, М. Кутак, З. Шароті, Ф. Шльоцек) та на особливості його підготовки в умовах вищих закладів освіти (О. Кучерявий, О. Отич, Л. Хомич); важливість культурно-освітнього виміру «педагогіки добра» І. Зязюна (Г. Васянович, О. Семенов, М. Степаненко, Г. Філіпчук, О. Федій); значущість формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя (О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, О. Лавріненко, М. Лещенко, М. Солдатенко); внесок академіка в розвиток макаренкознавства та впровадження в життя ідей В. Сухомлинського (Л. Крамущенко, Н. Тарасевич, А. Ткаченко, Т. Сущенко); вагомість досліджень представників наукової школи І. Зязюна (С. Гончаренко, М. Вовк, М. Лещенко).

У своїх працях науковці наголошують на надзвичайній здатності Івана Андрійовича Зязюна бути взірцем людяності, інтелігентності, наукової культури, академічної доброчесності та власним прикладом спрямовувати науковців, викладачів, учителів, студентів до пошуку краси в житті, сприяти формуванню в них ціннісного ставлення до особистості, стимулювати до саморозвитку й самовдосконалення.

Свій досвід організаційно- та науково-педагогічної діяльності Іван Андрійович узагальнив у знакових книгах, які опубліковані в Україні та за її межами, з-поміж них – дидактичний комплекс

«Педагогічна майстерність», «Краса педагогічної дії», «Філософія педагогічної дії», «Педагогіка добра», «Українська та зарубіжна культура», «Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз». І. Зязюн залишив у спадок колосальні наукові твори, аналіз яких дозволяє заглибитися в процеси педагогічної взаємодії, вкотре переосмислити проблему формування вчителя з урахуванням теоретичних і практичних напрацювань видатних педагогів минулого, зокрема А. Макаренка й В. Сухомлинського. Отже, виникає потреба переосмислити педагогічну спадщину Івана Андрійовича і відібрати актуалітети відповідно до потреб сьогодення. Особливої ваги заслуговує використання його педагогічної спадщини, яка є узагальненням педагогічної думки й практики минулого та водночас настільки новаторською, що висунуті І. Зязюном ідеї, поставлені й розроблені завдання випередили сучасну педагогіку на десятиліття.

Мета статті полягає у висвітленні концептуального бачення Іваном Андрійовичем Зязюном педагогіки А. Макаренка й В. Сухомлинського, її запроєктованості на гуманістичні й аксіологічні принципи сучасної організації освітнього процесу.

Результати дослідження. Іван Андрійович Зязюн – відомий теоретик і практик педагогічної справи в Україні та за її межами, ректор Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (нині Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка) у 1975 – 1990 рр., міністр освіти і науки України у 1990 – 1992 рр., директор науково-дослідного інституту Національної академії педагогічних наук України (сьогодні Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України) у 1993-2014 рр. Усе своє життя він вирізнявся здатністю до усвідомлення, сприйняття й возвеличення тих положень і підходів, використання яких сприяло б розвитку науки і культури, підвищенню рівня підготовки майбутнього учителя, формуванню щасливої особистості. Не випадково саме І. Зязюнові належить значна роль у приверненні громадської уваги до педагогічних надбань видатних вітчизняних педагогів-практиків А. Макаренка й В. Сухомлинського, випускників Полтавського педагогічного інституту 1917 та 1938 років відповідно.

Уже з перших днів ректорства І. Зязюна з-поміж основоположних принципів діяльності очолюваного ним Полтавського педагогічного стала життєва позиція: «Інститут – центр гуманітарної науки ... з провадження у життя гуманістичної педагогіки А. Макаренка і В. Сухомлинського» [3, с. 108].

Усі подальші роки роботи керманіча цього навчального закладу були пронизані невтомним і наполегливим відстоюванням науково-педагогічних позицій цих видатних педагогів. Іван Андрійович підкреслював, що у своїх наукових пошуках і здобутках він стоїть на плечах своїх попередників. «Для мене особисто А. Макаренко і В. Сухомлинський були одноосібними наставниками у моїй ректорській роботі. Я не тільки втішався повним збігом моїх уже сформованих педагогічних переконань з їхніми, а й набував у них досвіду перенесення найголовніших педагогічних ідей на викладацький і студентський загаль інституту» [4, с. 107-113].

Основою педагогічної та організаційної діяльності очолюваного І. Зязюном інституту було золоте правило «Стався до інших так, як хочеш, аби ставилися до тебе». Тому професорсько-викладацький склад та студенти тих років відмічають унікальне поєднання вимогливості ректора з його ширістю й сердечністю у спілкуванні. Такий досвід взаємодії адміністрації вишу з колегами й майбутніми фахівцями успішно перейняли майбутні послідовники І. Зязюна – керманічі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка В. Пашенко та М. Степаненко.

Досвід Івана Андрійовича як ректора Полтавського педагогічного дозволив йому обґрунтувати 10 основоположних принципів життєдіяльності вищого педагогічного навчального закладу. У навчально-методичному посібнику І. Зязюна «Педагогіка добра: ідеали і реалії» з-поміж усіх принципів вирізняється той, який тісно пов'язаний із педагогічними поглядами А. Макаренка: «Педагогіка – мистецтво, його творення – індивідуальний розвиток педагогічних можливостей кожного студента» [3, с. 512].

У ході підготовки майбутнього майстра педагогічної дії, на глибоке переконання І. Зязюна, доцільно активно працювати над формуванням у кожного студента потреби свідомого ставлення до взаємодії з дитиною. Воно має ґрунтуватися, наголошував учений-педагог, на одному з найважливіших моральних імперативів А. Макаренка: «Якомога більше вимоги до дитини, і якомога більше поваги до неї». У цьому аспекті найважливішим, на думку науковця, є позитивне ставлення до учня, оскільки байдужість – найбільше зло, адже душа дитини відкрита для всього світлого, доброго, радісного, і вчитель має це все їй віддати від широкого серця.

З огляду на це, логічною є й настанова ректора І. Зязюна викладачам інституту – слідувати моральним заповідям А. Макаренка та В. Сухомлинського. Найбільш важливою серед них Іван Андрійович уважав підбір учительських кадрів для школи, підкреслюючи, що право на навчання і виховання має лише той учитель, який любить дітей, натомість педагогічне безталання, моральне невігластво учителів – основна причина людських трагедій.

Не випадково впродовж більш ніж двадцяти років для вступу до Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка кожному абітурієнтові необхідно було пройти співбесіду, на якій викладачі мали звернути увагу на особистісні якості вступника, визначити його схильність до

педагогічної професії та власне ставлення до дітей. До кожного, хто виявляв бажання навчатися в педагогічному інституті, застосовувався індивідуальний підхід. Іван Андрійович закликав усіх викладачів, дотичних до проведення вступних співбесід, вірити у творчі сили абітурієнта, віднаходити в ньому потрібне, щоб надалі «проекувати» в молодій людині найкраще.

З огляду на це суголосними є думки І. Зязюна й В. Сухомлинського, що «творення людини – найвища напруга всіх духовних сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво» [8, с. 52]. Глибоке увідомлення цієї думки, розвиток педагогічних поглядів В. Сухомлинського й А. Макаренка, досвід власної мистецько-творчої діяльності стали поштовхом до активного пошуку та подальшого втілення в життя Іваном Андрійовичем ідеї формування й розвитку в студентів інституту педагогічної майстерності як вияву найвищої форми активності особистості вчителя у його фаховій діяльності.

Саме з ініціативи ректора І. Зязюна й підтримки викладачів-ентузіастів (Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Самещенко, В. Семиченко, Н. Тарасевич) у Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка було вперше впроваджено курс «Основи педагогічної майстерності», що сприяв залученню майбутніх учителів до чарівного світу педагогічної мудрості, до оволодіння технікою мовлення, опанування культурою педагогічного спілкування, методиками ведення уроків і позакласних виховних заходів, а також до ознайомлення з педагогічними системами А. Макаренка й В. Сухомлинського [6].

Варто зауважити, що сучасне покоління «короленківців» і донині пишається тогочасними новаціями Івана Андрійовича та його сподвижників, що стосується формування в студентів педагогічної майстерності. Усвідомлення того, що педагогічна майстерність є своєрідною сукупністю особистої культури, знань і світогляду вчителя, його всебічної теоретичної підготовки з удосконаленням оволодіння прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом, дозволяє сьогодні викладачам Полтавського педагогічного університету формувати всі, без винятку, її елементи. Це, зокрема, педагогічна спрямованість особистості вчителя, професійне знання (теоретичні основи педагогіки та психології, знання навчальної дисципліни та методики її викладання), здібності до педагогічної діяльності тощо. У ході роботи зі студентами врахований і той факт, що реалізація педагогічної майстерності є тим видом діяльності, який торкається переважно внутрішньої сфери вчителя: бажання стати майстром педагогічної справи; переконання в тому, що майстерність забезпечує не лише високу результативність праці, а й почуття задоволення від неї, утвердження себе як фахівця [5, с. 20-22].

Аналіз наукових праць І. Зязюна дає підстави стверджувати, що для вченого цінними були погляди А. Макаренка, який стверджував, що «Майстерність – це те, чого можна досягти, і як може бути відомий майстер-токач чи прекрасний майстер-лікар, так повинен і може бути відомим майстром педагог... І кожен з молодих педагогів буде обов'язково майстром, якщо не покине нашої справи, а на скільки він опанує майстерність, – залежить від власного напору» [5]. Не випадково важливою настановою Івана Андрійовича для викладачів навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» було працювати з кожним студентом, оскільки оволодіння педагогічною майстерністю доступне всім за умови цілеспрямованої, наполегливої і систематичної роботи наставника й учня.

Майстерність вчителя, на думку І. Зязюна, пов'язана з його творчістю, де велику роль відіграють інтуїція, натхнення, талант педагога. Однією з умов вияву такої майстерності є творча, заснована на безперервному вдосконаленні педагогічна діяльність, поєднання з внутрішньою і зовнішньою красою учителя. Наголосимо, що для Івана Андрійовича надзвичайно важливим складником формування авторитету вчителя серед учнів був не лише його інтелект, особистісні якості, але й дотримання ним норм академічності в одязі. І. Зязюн у цьому випадку покликався на слова авторитетного для нього педагога: «... Антон Макаренко казав, що вчитель повинен бути франтом, виходити до дітей так, щоб на нього приємно було дивитися. Я й тепер кажу це молодим колегам. Але на носінні спідниць уже не наполягаю» [9].

Узагальнення поглядів І. Зязюна, висвітлених у його педагогічних працях, дає підстави стверджувати, що попри любов до високопрофесійного із глибокими знаннями предметів і методик учителя, найбільше Іван Андрійович цінував у педагога його людяність, що суголосне з позицією В. Сухомлинського й А. Макаренка про те, що особистість має мати єдину професію – вона повинна бути справжньою Людиною [9].

Високо оцінюючи історичний досвід діяльності величних педагогів-майстрів – А. Макаренка та В. Сухомлинського, І. Зязюн багато зробив для поширення і популяризації цього досвіду серед педагогів України й світу. За часів ректорства І. Зязюна у Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка були відкриті аудиторії-музеї цих світочів вітчизняної педагогічної думки, встановлені творчі зв'язки з Марбурзькою лабораторією «Макаренко-реферат». У 80-тих роках узяв під свою опіку створення Меморіального музею-заповідника імені А. С. Макаренка в Ковалівці, у 1998 – 2000 рр. очолив Міжнародну макаренківську асоціацію та ініціював відкриття Всеукраїнського центру педагогічної майстерності імені А. Макаренка у складі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,

Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю, Сахнівської загальноосвітньої авторської школи О. А. Захаренка, Павлівської загальноосвітньої школи імені В. О. Сухомлинського, Полтавського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей із сільської місцевості імені А. С. Макаренка (с. Ковалівка), педагогічно-меморіальних музеїв А. С. Макаренка у с. Ковалівці й м. Кременчуці Полтавської області, а також музейних комплексів В. О. Сухомлинського, І. Г. Ткаченка та О. А. Захаренка.

Висновки. Отже, всесвітньо-визнаний учений кінця ХХ – початку ХХІ століття Іван Андрійович Зязюн залишив по собі світлу пам'ять та невичерпне джерело освітянських ідей. Педагогічний поступ цього великого українця пронизаний любов'ю і повагою до всього світлого й доброго, розумного й вічного, достеменно вивченого й незвіданого. Так, як гуманістичні й аксіологічні актуалітети педагогічного спадку А. Макаренка й В. Сухомлинського стали пріоритетами для становлення І. Зязюна, так і наукові й творчі здобутки педагога-творця й новатора Івана Андрійовича Зязюна можуть бути неоціненним скарбом для формування сучасного покоління вчителів для нової української школи.

References

1. Васянович Г., Нагірняк М. Лідер філософсько-педагогічної науки – академік Іван Зязюн. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2018, 1. С. 125–135.
Vasianovych, H., & Nahirniak, M. (2018). Lider filozofsko-pedahohichnoi nauky – akademik Ivan Ziazun [The leader of philosophical and pedagogical science – Academician Ivan Ziazun]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyu systematy: filozofii, psykhohohiia, pedahohika, sotsioloiiia – The theory and practice of social systems management: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*, 1, 125–135.
2. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту, 1997. 302 с.
Ziazun, I. A., & Sahach, H. M. (1997). Krasa pedahohichnoi dii [Beauty of pedagogical action]. Kyiv : Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu [in Ukrainian].
3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
Ziazun, I. A. (2000.)Pedahohika dobra: idealy i realii [Pedagogy of kindness: ideals and realities]. Kyiv. Ukraine : MAUP.
4. Кузьмінський А. І. Педагогічний людиноцентризм академіка І. А. Зязюна. *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки*. 2018, № 5. С. 107–113.
Kuzminskyi, A I. (2018). Pedahohichni liudynotsentryzm akademika I. A. Ziaziona [The pedagogical man-centrism of academician I. A. Ziazun] *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*, 5, 107-113.
5. Ликтей Л. М. Педагогічна майстерність І. А. Зязюна як концептуальна ідея теорії і практики професійної підготовки вчителя-майстра. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 2 (179). С. 20–22.
Lyktei, L. M. (2018). Pedahohichna maisternist I. A. Ziaziona yak kontseptualna ideia teorii i praktyky profesiinoi pidhotovky vchytelia-maistra [Pedagogical skill of I. A. Ziazun as a conceptual idea of the theory and practice of professional training of the teacher-master]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of a modern teacher*, 2 (179), 20-22.
6. Ничкало Н. Г. Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення й майбутнього. *Рідна школа*. 2013. № 3. С. 3–11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_3_3.
Nychkalo, N. (2013). Ukrainska naukova shkola pedahohichnoi maisternosti – skarbnitsia sohodennia y maibutnoho [Ukrainian scientific school of pedagogical mastery – a treasury of the present and the future]. *Ridna shkola – Native school*, 3, 3–11. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_3_3.
7. Отич О. Іван Зязюн – організатор вищої педагогічної освіти в Україні. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. 2015. Вип. 15. С. 20–25. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_201_15_62014.
Otych, O. (2015). Ivan Ziazun – orhanizator vyshchoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Ivan Ziazun – an organizer of higher pedagogical education in ukraine]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti. Serii : Pedahohichni nauky. Origins of pedagogical skill. Series: Pedagogical Sciences*, 15, 20-25. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2015_15_62014.
8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві : Вибрані твори : У 5 т. Київ : Рад. школа, 1984. 254 с.
Sukhomlynskyi, V. O. (1984). Sto porad uchytelevi [One hundred recommendations for a teacher]. (Vol. 5). Kyiv. Ukraine : Rad. shk.

9. Таран Д. І. Педагогіка добра – основоположний принцип діяльності Івана Андрійовича Зязюна. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 6. С. 242–248. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2016_6_24.

Taran, D. I. (2016). Pedagogika dobra – osnovopolozhnyi pryntsyp diialnosti Ivana Andriiovycha Ziaziona [Pedagogy of kindness – fundamental principles of Ivan Andriiovych Ziazion's activity]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of personality: methodology, theory and practice*, 6, 242-248. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2016_6_24

Sulaieva N. V.

Doctor of Pedagogical Science,
Associate professor,
Dean of Psychology and Pedagogy Faculty,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Hnizdilova O. A.

Doctor of Pedagogical Science, Professor,
Head of Pre-school Education Department,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

A. MAKARENKO AND V. SUKHOMLYNSKI'S VIEWS IN IVAN ANDRIIOVYCH ZIAZIUN'S PEDAGOGICAL RESEPTION

The article highlights the views of the Ukrainian scientist, innovator, and pedagogue of the late 20th – early 21st centuries, philosopher, professor, academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, founder of the school of pedagogical skill, Ivan Andriiovych Ziazium. His humanistic and axiological principles of organization of the educational process are characterized; they are coincident with the actualities of the outstanding teachers of the 19th century, graduates of Poltava Pedagogical Institute, namely Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi and Anton Semenovych Makarenko.

I. Ziazium's personal qualities are emphasized, in particular, humanity, intelligence, scientific culture, academic integrity, ability to direct scholars, lecturers, teachers, students to search for beauty in life, to promote the formation of their value attitude towards the person, to stimulate self-development and self-perfection.

The authors highlight the affinity of I. Ziazium, V. Sukhomlynskyi and A. Makarenko's views on the formation of a master teacher who is distinguished by love for children, faith in each pupil, and the ability to form their best qualities.

I. Ziazium's ideas about the necessity for careful selection and thorough preparation of the future teacher in the conditions of the higher education institution are considered to be the most relevant issue. It has been emphasized that I. Ziazium's own experience in organizing and implementing a special approach to the training of future teachers was successfully implemented at Poltava State V. G. Korolenko Pedagogical Institute (now Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University).

The authors state that the development of V. Sukhomlynskyi and A. Makarenko's pedagogical views, the experience of their own artistic and creative activity, has become a stimulus for Ivan Andriiovych Ziazium to search and further implement the idea of formation and development of students of Institute of Pedagogical Skills.

It has been emphasized that I. Ziazium left a bright memory and an endless source of educational ideas. His scientific and creative achievements can be used to form a modern generation of teachers for the new Ukrainian school.

Key words: I. Ziyaziun, A. Makarenko, V. Sukhomlynskyi, pedagogical heritage, pedagogical skill, teacher.

Одержано редакцією 10.03.2019

Прийнято до публікації 15.03.2019

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Н. О. Терентьєва**